

Sebilürreşad ve Safahat'taki Ayetler Üzerinden Mehmet Akif'in Zihin Haritasını Okumak*

İhsan ÇOLAK**

ÖZET

Mehmet Akif'in şiirlerinde ve Sebil-ür Reşad gazetesindeki köşe yazılarında ele aldığı temel konular onun dönemin sorunları karşısında aldığı tavrı yansıtmaktadır. Özellikle şiirlerinde sıklıkla alıntılıdığı ayetler ve onlara yaptığı açıklamalar, Akif'in ideolojik portresini vermesi açısından önemlidir. Mehmet Akif, ülkenin ve toplumun kurtuluşu için gayret sarfetme gereğini vurgulamada ne kadar net ve açık mesajlar veriyorsa; bunların hangi yolla yapılacağı hususunda bir o kadar kafası karışıktır.

Bu çalışma özellikle dönemin getirdiği sorunlar karşısındaki ideolojik duruşunu anlama ve fikirler yelpazesindeki Akif'in pozisyonunu belirleme hedefini gözetir. Sonuç olarak bu çalışma, dönemin çalkantılı yapısı içinde Akif'in fikri duruşuna ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: *Mehmet Akif, Kur'an tefsiri, gelenek, İslam modernizmi, İslam milleti,*

Understanding of Mehmet Akif through the used verses in Sebilürreşad and Safahat

ABSTRACT

The main issues that Mehmet Akif addresses in his poems in Safahat and in his column in the Sebil-ür Reşad newspaper reflect his position towards the challenges of his era. In particular, often-quoted verses from the Qur'an in his poetry, and his commentary on these verses, are essential in revealing Akif's ideological portrait. Although Akif argued that more effort was needed for the salvation of the country and society, he was unclear on precisely how this was to be achieved. This study aims to shed light on the ideological stance of Akif regarding the major problems of his time.

Keywords: *Mehmet Akif, Commentary of Qur'an, tradition, Islamic Modernism, Islamic Nation*

Günümüzde Mehmet Akif, farklı kimlik ve roller ile anılan; onun bu farklı kimliklerinden dolayı toplumun farklı kesimlerince hüsnü kabul gören veya reddedilen ender şahsiyetlerden biridir. Şair kimliği ile birlikte onun toplumdaki buhranlar karşısında çözümler arama çabası, bu çabaları sonucunda bulduklarını da bir feryad dili ile toplumu ile paylaşması onu diğer şahsiyetlerden ayırır. Bu nedenle o, yaşadığı dönemin siyasi sosyal

* Bu yazı, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Medeniyetler İttifakı Enstitüsü'nce 7 Nisan 2013 tarihinde düzenlenen "Mehmet Akif Meali" Sempozyumu'nda sunulan aynı adlı tebliğin geliştirilmiş halidir.

** PhD, Süleyman Şah Üniversitesi, Tuşla Leyla Dumankaya Kampüsü, Fatih Mah. Eski Ankara Asfaltı Üzeri, No: 28 34956 Orhanlı / Tuşla İstanbul, Tel: 507-711-5379 E Mail: icolak@ssu.edu.tr

olaylarına müdahil olma, ve bu ortaya çıkan meselelere karşı kitlelerin dikkatini uyanık tutma gayretleri içindedir.

Akif için sıklıkla İslam şairi ve Kur'an şairi tanımlamaları yapılmaktadır. Hayatının tamamına yakını Kur'an etrafında; ilim mahfillerinde lafzını ve manasını öğrenme gayreti, şiirlerinde ve gazete yazılarında mesajlarını kitlelere aktarma cehti içinde geçirmiş biri için bu tanımlamalar yanlış sayılmaz. Akif'in hayatında Kur'an önemli bir yer tutar.

Bu meyanda Mehmet Akif'in Kur'an çalışmalarını üç başlık altında toplayabiliriz. Sebilürreşad'da Kur'an ve tefsir yazıları; Safahat şiirlerinde Kur'an ayetlerinin te'vili; ve nihayetinde Kur'an Meali hazırlama çalışmalarıdır. Tefsir çalışmaları çoğunlukla Mısırlı alim ve Mehmed Akif'in hayranlıkla takip ettiği Muhammed Abduh ve Cezayirli Abdülaziz Çaviş'in tefsirlerinden yaptığı çeviriler ve genelde Ayetlerden ilhamla, günün mühim meseleleri ile ilgili okuyucularına iletmeye çalıştığı mesajlardan ibarettir.¹ Bu çalışmaları için gayesi Kur'an'ın lafzına ve manasına tefsir usulünü de göz önünde bulundurarak halkın Kur'an'ı daha iyi anlamasına yardımcı olarak bir ilim menfezi açmaktır.² Her ne kadar kendi ifadelerinde bu yolu izleyeceğini söylese de çoğunlukla Kur'an ayetlerinden yola çıkarak toplumdaki arızalara dikkat çekmek gayesi ile genel -ve zaman zaman ayetlerin manalarını zorlayarak- mesaj verme yolunu tutar.

Safahat'ta ise Kur'an'ın dili ile milletine kendince öncelikli olan mesajlarını aktarma yoluna gider. Özellikle dönemindeki milletin başında olan buhranların çözümünü Kur'an'ın yardımı ile aramaktadır. Toplumun uğradığı zulüm ve gadri, buna karşılık toplumdaki ataleti, reform dalgaları karşısında milletin alacağı ve alması gereken tavrı şiir dili ile anlatır. Zaman zaman abartılı ve sınırları zorlayan bir feryad ile dile getirdiği bu meseleler aslında onun Kur'an'ın ilhamı ile vereceği mesajlarla beraber Kur'an'ın dua olma hususiyeti ile adli ilahi'ye olan yakarışlarının sadasıdır. Temelde belirli mevzuları anlattığı şiirlerinde, Kur'an merkezi roldedir. Yer yer şiir başlarında mevzu ile alakalı ayetleri zikrederek başlar. Böylelikle şiir dili ile anlattıkları, bir bakıma Kur'an'ın kendince birer te'vili mahiyetini taşır.

Bu çalışmada Mehmet Akif'in Kur'an'ı te'vil ederken verdiği mesajlar ve zihin dünyasında dönen çalkantıları ortaya koymaya, dönemin şartları altında bir Mehmet Akif portresi çıkarmaya çalışılacaktır.

Akif ve Kur'an;

Mehmet Akif'in Kur'an ile ilgili çalışmaları üç ana başlıkta toplanır, Sebilürreşad yazıları, Safahat'ta bahsettiği ayetlerin ilhamı ile yazdığı şiirler ve son olarak ta Cumhuriyet sonrası ona tevdi edilen Kur'an Meali yazma vazifesinden sonra yaptığı meal çalışmaları.³

¹ *Sebilürreşad*, 24 Şubat 1327-19 Rebi'ül-evvel 1330, c 8-1, aded 183-1, s. 5.

² *Age*, s. 5-6.

³ Bu çalışmaların bir kısmını Ömer Rıza Doğrul 1944 yılında, Mehmet Akif Ersoy adıyla *Kur'andan Ayetler ve Nesirler* adlı bir kitapta toplamıştır. Daha sonra başkaları tarafından da benzer kitaplar ve derlemeler yayınlanmıştır. Bunlardan Abdülkerim Abdülkadiroğlu ve Nuran Abdülkadiroğlu da *Mehmed Akif'in Kur'an'ı Kerim'i Tefsiri, Meviçe ve Hutbeleri* adıyla bir derleme hazırlamışlardır.

Medrese müderrisi Tahir Efendi'nin hanesinde dünyaya gelen (20 Aralık 1873) Mehmed Akif, küçük yaşlarından itibaren Kur'an çalışmalarına başlar ve hayatının sonuna kadar devam eder. Kur'an'ı anlama gayreti ile çıktığı yolda kaderin ve çevresindekilerin yönlendirmesi ile Kur'an hafızı, Kur'an şairi, Kur'an müfessiri, Kur'an müevvili, en sonunda da Kur'an'ın mütercimi ünvanlarını almıştır. Her ne kadar bir dini tahsil almamış olsa bile Kur'an'la bu kadar yakından ilgilenmesinin şahsına ve cemiyete bakan yönleri vardı. Dindar kişiliğinin ve Kur'an'ı anlama gayretiyle birlikte cemiyetin kurtuluşunun Kur'an'a sarılmakla olacağına inancı da büyük etkindir. Kur'an'ı anlattığı şiirinde Kur'an'ın lafzına değil ihtiva ettiği manalarına bakmanın ehemmiyetini şu ifadelerle vurgular.

*İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa, bir maksad aranmaz mı bu ayetlerde?
Lafzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur'an'ın:
Çünkü kaydında değil, hiç birimiz mananın
Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakarız yaprağına;
Yahud üfler geçeriz bir ölüünün toprağına
İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!⁴*

Mehmet Akif, çocukluğundan itibaren Kur'an hıfzına çalışmış, bu arada Arapça, sarf, nahiv ilimlerini de öğrenmeye başlamıştı.⁵ Medrese tahsiline devam etmeyip Mülkiye idadisinde, sonrasında da Mekteb-i Mülkiye'de okuduğu sıralarda bu çalışmalarına devam etmişti. Maddi sebeplerden dolayı Mülkiye'yi bırakıp, Halkalı Baytar Mektebi'ni bitirmiş, bu dönemlerinde de Arapça ve Kur'an çalışmalarına devam ederek mezun olduktan sonra da hıfzını tamamlamıştı.⁶

Bütün tahsili esnasında Arap dili ve edebiyatı ile ilgili okumalarına devam eder. Dönemin mühim edip ve müderrislerinden dersler alır. Bunlardan başka arkadaşları ile beraber hususi okumalar da yapar.⁷

Kur'an çalışmalarının bir başka yönü de Akif'in lisan öğrenme ve kullanma hususlarında gösterdiği üstün kabiliyeti idi. Türk dilini olanca kıvraklığı ile kullanan, dilin şairi ve keskin kalemlı yazarı aynı zamanda Arapça, Farsça ve Fransızca dillerini de öğrenip bu dillerden tercüme yapacak kemalata erişmişti. Onun dil hususundaki ustalığını aşağıdaki ifadeler çok güzel açıklamaktadır.

*Akif'in lisan hususundaki ustalığı herkesçe müsellemdi ve İstiklal Şairinin kaleminden
çıkacak Kur'an tercümesinin başarılı olacağından kimse kuşku duymamıştı.⁸*

Süleyman Nazif ise daha ileri giderek Safahat şairini hem dil hem de Kur'an hususlarındaki yetkinliğini aşağıdaki şu abartılı ifadelerle anlatır;

⁴ Mehmet Akif, Ersoy, *Safahat, Hakem Sesleri*, <http://diijitalsafahat.com/Detail.aspx?bID=7&pID=53>, (çevrimiçi, 19.03.2015).

⁵ Dücane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi: Mehmed Akif ve Kur'an Meâlî*, Birun Yayınları, İstanbul, 2000, s. 17.

⁶ Eşref Edip, *Mehmed Akif: Hayatı ve eserleri*, Sebülürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1960, s. 517-520.

⁷ Dücane Cündioğlu, a.g.e., s. 22-27.

⁸ Dücane Cündioğlu, a.g.e., s. 13.

Kur'an'ın Türkçe'ye tercümesi, hükümetimiz canibinden Safabat Şairi'ne havale edildiğini memnuniyetle haber aldık. Bundaki isabeti takdir etmeyecek bir adam yoktur. Böyle bir emr-i muazzam ilim ister, aşk ister, iman ister. Mehmet Akif'te bunların hepsi cûş-u hurûş halinde mevcuttur. Kur'an'ı Cenab'ı Hak, Türk lisanı ile inzal etmeyi murad etseydi, Cebrail'i bî şüphe Safabat Şairi olurdu.⁹

Mehmet Akif'in Kur'an ile alakalı yazıları Sebilürreşad'da başlar. Ona dergide bir tefsir köşesi açılması vazifesi verilmişti. Önce buna itiraz etse de ısrarlar üzerine yapacağı tefsirin, alimlerin tefsir usûlüne göre yaptıkları gibi değil; Kur'an'ın ilhamı ile anladıklarını yazacağını ifade etmişti. Onun bu ifadeleri, umumi okuyucu için bir ihtisas alanı olarak tefsir yerine, bu usûlün daha faydalı olacağı düşüncesi ile teşvik görmüş ve böylece Mehmet Akif, Sebilürreşad'da Kur'an yazılarına başlamıştı.¹⁰

Her ne kadar açılan sayfanın adı tefsir olsa da, Mehmet Akif burada Kur'an'dan seçtiği ve gününün ihtiyaçlarına cevap verecek ayetleri okuyucunun nazarlarına sunar ve asrın ihtiyaçlarına Kur'an'dan devalar devşirme gayretiyle bu husustaki fikirlerini paylaşırdı.

Mehmet Akif, tefsir sayfasını yazmaya başladığında bunun neden gerekli olduğunu ve nasıl olacağını da tafsilatıyla anlatır.¹¹ Devrinde tefsir tahsilinin gerilemesi, Kur'an'ı bilmenin ehemmiyetsiz görülmesi, yaygın kanaat olarak Kur'an'ın tamamıyla anlaşılabilir başka bir tefsire ihtiyaç duymadığı şeklindeki yanlış fikirlerin yayılması ile Kur'an araştırmalarının azalması ile ilim öğrenenlerin tefsir ilminden uzaklaşmalarını tenkid eder. Bu mülahazalara binaen mecmuada tefsir ilmini yeniden ihya edecek; hususiyile, tefsir, usul dersleri hakkında yazılar yazacağını duyurur.

Sebil'ür Reşad'ın bir İslam mecmuası olması hasebiyle okuyuculara İslam ilimlerinin en mühimlerinden olan tefsir ilmini de sunmak lüzumunu anlatır. Ayrıca aşağıdaki ifadelerle mecmuada yer alacak tefsirin hususiyetlerinden de bahseder;

Kütüphanelerimizde, Arabi, Türki hatta sair lisanlarda yazılmış asâr-ı nefîse-i tefsiriye matbû, gayr-ı matbû olarak kesretle bulunduğundan artık doğrudan doğruya bunları nakledivermekte bir faide-i cedide göremiyoruz. Bunları herkes istediği yerde okuyup müstefid olabilir. Binaenaleyh mecmuamıza geçirilecek asar-ı tefsiriye de ala kadr'il-imkan nikâti âtiyeden birine riayet etmeyi, gerek yeni yeni bir takım fâideler te'mini, gerek mecmuanın meslek-i mabsusu nokta-i nazarından ehemmiyetli buluyoruz.

Ulûm ve fûnûna, tarihe, hayat-ı içtimaiye ve maişetimize temas eden bazı ayâtı celîle mevzu babs edilerek dirâyeten ve rivâyeten müitalaa edilecek vesair lisanlarca bu yolda yazılan âsârı tefsiriye'nin mühim görülen ve nikât-ı ma'rûzaya tevafuk eden yerleri tercüme olunacaktır.

İ'rab ve binadan, tablîlât-ı nabviyeden bahsetmek için mecmuamızın hacmi müsaîd bulunmadığından yazılacak makalelerde mümkün mertebe ulûm-ı arabiyenin nazariyatından sarf-ı nazâr ile netâyic-i amelîye üzerinde i'mal-i fikir edilecektir. Hangi vesâit-i ilmiye ile olursa olsun ibtida Nazm-ı celîl'den anlaşılan maâni-i münîfe yazılarak ibare ve işaretinin

⁹ Süleyman Nazif, "İki Secde", *Servet-i Fünun*, no: 68-1542, (4 Mart 1926), s. 4243.

¹⁰ Eşref Edip, *Mehmed Akif: Hayatı ve eserleri*, s., 523.

¹¹ Abdülkerim Abdülkadiroğlu ve Nuran Abdülkadiroğlu, *Mehmed Akif'in Kur'an'ı Kerim'i Tefsiri, Mevize ve Hutbeleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 11.

*delâlet ve iktizasının irşadât-ı belâğanesine istinaden zaman ve zeminin icabatına göre ahvali umûmiyei İslamiye hakkında fikir ve mütalaaalar yürütülecektir.*¹²

Akif'in Sebilürreşad'daki Kur'an Tefsirlerinde Temel Mevzular

Mehmet Akif'in Kur'an ile ilgili çalışmalarının ilki onun Sebilürreşad'da yayınlanan tefsir yazılarıdır. Bu yazılar 1912-1919 yılları arasında yazılmış, bir kısmı ise Muhammed Abduh'un tefsir çalışmalarından yaptığı tercümelere. Ayrıca Abdülaziz Çaviş'in (öl. 1929) "Esrarü'l Kur'an adlı tefsirini de bölümler halinde Sebilürreşad'da yayınlamıştı.¹³

Akif'in Sebilürreşad'da yazdığı tefsir yazıları belirli bir gayeye matuf hazırlanmış, okuyucuya belirli mesajları sunmak amacıyla özellikle seçilen ayetlerin açıklamaları idi. Bu hususta Düccane Cündioğlu aşağıdaki ifadeleri kullanır;

Tercüme ve tefsiri yapılan münferid ayetler, elbette gelişigüzel seçilmiş değildir; bilakis herbiri, Akif'in yaşadığı, acısını çektiği yıllara, devletin zayıfladığı, imparatorluğun parçalandığı bir devre ışık tutan; dayanmayı, direnmeyi; mücadelecili olmayı öğütleyen; ümide sevkeden; birliğe, beraberliğe çağıran; ayrılığı, çekişmeyi kötüleyen pasajlardır.

...

Akif bu ayetlerin seçiminde nazari değil, ameli bir hedef gözetmiş ve öncelikle halkın morali ve maneviyatını yükseltmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle ayetleri Türkçe'ye çevirirken mümkün mertebe anlaşılır olmaya çalışmış, sade yazmaya özen göstermiş, yorumlarında nazari meselelere dalmaktan şiddetle kaçınmıştır.¹⁴

Ertuğrul Düzdağ'da bu hususta şunları söyler,

Yazılar, bilinen tefsir usûlü üzerine yazılmış degillerdir. Akif memleketin ve halkın o günkü meselelerine hitap eden âyet ve hadîsi mevzûi olarak okuyuculara onlarla yol göstermeye çalışmıştır. Dolayısıyla bu yazılar, tefsir ilmi bakımından değil, zamanın meselelerine bakış açısından mübimdirler.¹⁵

Akif'in 23 Mayıs 1912 tarihinden itibaren yazmaya başladığı tefsir yazılarında toplumsal meseleleri ele alır. Mukaddes bir gaye uğrunda canından vazgeçmek, Geleneğin köhnemişliği, İslam etrafında birleşmiş bir toplum inşası, ilahi yardımdan ümit kesmeden ilerlemek olan tevekkülün miskinlikten farkı, Toplumsal mücadele sırasında karşılaşılan zorluklara tahammül olan sabrın miskinlikten farkı, Milletın bekası için işlerin ehil insanlar tarafından görülmesi, vazife şuuru, tembellik, tenkid hastalığı, cahillik ve miskinlik ile şeriâtın gösterdiği yoldan sapmak, ayrılık, kavimcilik hastalıkları ile memleketteki yıkımın daha da derinleşeceği, kavga ve tartışmanın toplumlara zararları mevzularında yoğunlaşır.¹⁶ Ele alınan mevzularda sosyal, siyasi ve ahlak meselelerinin ön planda olduğu dikkati çeker.

¹² Mehmed Akif, "Tefsir-i Şerif" *Sebilürreşad*, (24 Şubat 1327- 19 Rebiülevvel 1330), c. 8-1, aded. 183-1, s. 5-6.

¹³ Düccane Cündioğlu, a.g.e., s. 195-197.

¹⁴ Cündioğlu, a.g.e., s. 201.

¹⁵ Ertuğrul Düzdağ(Haz.), *Safabat: Eski ve Yeni Harflerle Tenkidli Neşir*, İstanbul: İz Yayınları, 1991, İstanbul, s. LIX.

¹⁶ Bu mevzular, Akif'in Sebilürreşad'da 1912-1919 yılları arasında yayınlanan seri tefsir yazılarından derlenmiştir.

Akif tefsir yazılarında özellikle Kur'an'ın dünyaya bakan manaları öne çıkarılır. Akif'e göre İslam dininin hükümleri insanları yalnızca ahirete hazırlamaz, onlara dünyada insanca yaşamının nasıl olacağını da gösterir. Müslümanların kitabullahı kayıtsız kalması, asırlardan beri yerlerin göklerin dilinden kainat kitabından uzak kalmaları, şanlı irfan geçmişinden uzak kalarak tembellik içinde kainat kitabına karşı cahil kalmaları anlatılır.¹⁷ Burada Mehmed Akif, kainata bakarak ibret almayı dünyadaki bilimsel gelişmeleri takip edip kainat kitabının doğru okunması ile islam toplumunun da diğerleri gibi asrın ruhunu yakalayabileceği olarak izah etmektedir.

Ayrıca cemiyetin bozulması, hadiseleri ve Kur'anın emirlerini yanlış te'vil etmeleri de Akif'in temel meselelerindedir. Takva bahanesi ile dünya nimetlerinden uzaklaşmak, dünyevi ilişkilerde ifrat ve tefrit,¹⁸ ümitsizlik, miskinlik, azmi bırakmak, yılgınlık, gibi hastalıklara dikkatleri çeker. Bunların karşısında Emr-i ilahiye iman, tarihten ibret almak, Hak dinin galip geleceğine iman etmek, islam kardeşliğinin tesisi ve korunması, müslümanlar arasındaki bağın kuvvetlendirilmesi gibi toplumun takip etmesi gereken mevzular üzerinde durur.

İslam birliğinin milliyetçilik düşüncesi ile parçalanması karşısında İslam birliğini, kardeşliğini korumak, Batı medeniyetinin fen ve sanatını almak ahlakından uzak durmak, müslümanlar arasındaki bağın kuvvetli olması gereği, konuları da ayetlere verdiği tefsirlerde verdiği sosyal ve siyasi mesajlardan bazılarıdır.

Mehmed Akif'in zihin dünyasını en iyi yansıtan tefsir yazısı; 23 Mayıs 1912 yılında kaleme aldığı, Bakara suresi 154. ayeti hakkında yazdıklarıdır. “*Allah yolunda öldürülenler için ölü demeyiniz; bilakis onlar diridir, siz farkında değilsiniz.*” ayetini yorumlarken; Muhammed Abduh'tan naklen ahiret hayatının bilinmezliğine vurgu yapar. Sonra bu ayetin nasıl anlaşılması gerektiğini aşağıdaki ifadelerle izah eder.

...Ne mutlu o yüksek fitratlara, o pak hilkatlere ki; pek kıymetli pek mukaddes bir gaye uğrunda hayatlarını, naçiz bir vasıta gibi feda ediverirler!

Sırası gelince hayati istihşaf edemeyenler, şühedaya mev'ud olan safa-yı cavidanîyi bulmak şöyle dursun, yaşadıkları müddetçe kabil değil saadet yüzü göremezler. Servetler, sâ mânlar, refahiyetler insan için hakîkî bir mes'udiyet temin edemiyor. Bir ferd yahut bir cemaat için yaşamak, nasıl olursa olsun yaşamak istiyakı yegane emel sırasına geçerse; sefil, rezil, namussuz bir hayat şanlı bir ölüme tercih edilirse; o ferdin yahut o cemiyetin kıyamete kadar nasiye-i hazelâti esaret, zillet damgasından kurtulamaz.

Bu ifadeler bir tefsir veya tevil gayretinin değil Kur'an'dan aldığı ilhamların bir tefekkür ve tahassüs seylabına dönüşmesidir. Akif devamla, müslüman ruhundaki yiğitlik ruhu ölmez ise bu ruhla; dünya ve ahiretini kurtarır. Cümlesini şu ifadelerle tamamlar; “biz bu ruhu öldürmemek için ne lazımsa diriğ etmemeliyiz. Zira dünyamız bu ruh ile, ahiretimiz ise dünyamız ile kaimdir. Hatta dünya ahiretten evveldir.”¹⁹ Bu ifadelerde görüldüğü üzere, Akif'in bu ayete verdiği mana; vatan ve mukaddes gayeler uğruna

¹⁷ Yusuf, 105/323.

¹⁸ Araf, 31/311.

¹⁹ *Sebilürreşad*, 10 Mayıs 1328- 6 Cemaziye'l-ahir 1330, c.8-1, aded. 194-12, s. 213-214.

fedakarlık yapmaktır. Bu gayeyi açıklarken yapmayan fert ve toplumların varacağı halden yola çıkar, Onların sefil halleri iki dünya azabı ile sonuçlanır. Dünyada çekilecek kişisel ve toplumsal azap ise daha öndedir. (bu ifadelerden kronolojik öncelik anlaşılacağı gibi daha önemli ve öncelikli olduğu anlamları da çıkmaktadır.)

Bu meyanda, Orhan Okay'ın Akif için ifade ettiği “cemiyetçi mistisizm” düşüncesinin temsilcisi olduğu ifadeleri anlamlı düşmektedir. Ancak, İslam düşüncesini bir cemiyet sorunu olarak ele alıp onun buhranlarına İslam idealinden çözümler araması onun mistik olmaktan öte cemiyetçi yönünü ön plana çıkarır.²⁰ Ele aldığı mevzular ve vardığı sonuçlar itibarıyla Mehmet Akif, İslami modernizmin toplumcu idealizmini yansıtır. İslamın normları, dünya hayatını düzene koymak ve bir dünya cenneti oluşturmak için idealdir. Bu şekliyle oluşturulacak bir “İslam Milleti” toplumu dönemin diğer parçalayıcı milliyetçiliklerinden koruyan ideal bir sistemin adıdır.

Safahat şiirlerinde Kur'an

Mehmet Akif Safahat'ta da sıklıkla Kur'an ayetlerine başvurur ve düşüncelerini bu ayetler etrafında örür. Yer yer bütün bir şiir bir Kur'an ayetinin açıklaması olarak karşımıza çıkar, bazı şiirlerini de bir mısranın içinde tırnak içinde konuyu güçlendirmek ve anlattıklarını daha beliş bir ifadeye havale etmek için Kur'andan ayetlerle süsler.

Daha önce Sebilürreşad'da ele aldığı Kur'an tefsirlerinde olduğu gibi Safahat'taki şiir'lerinde ele aldığı ayetler de genel itibari ile toplumsal mevzular üzerinedir veyahut toplumsal olarak te'vil edilirler.

“Biz insanı en güzel şekilde yarattık, sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik.”²¹ ayetini, İslam toplumlarının geri kalması ve aşağılık bir seviyeye düşmesi mevzusu ile izah eder. Bu izahlarında zaman zaman itikadi sınırları zorladığını kendisi de hisseder ki burada;

*Canileri, katilleri meydana süren sen;
Canideki, katildeki cür'et yine senden!
Sensin yaratan, başka değil zulmeti nuru;
Sensin veren ilham ile takvâyi, fücürü!
Zalimde teaddiye olan meyl nedendir?
Mazlum niçin olmada ondan müteneffir?
Akil nereden gördü bu ciddi harekatı?
Cabül neden öğrenmedi adab-I hayatı?
Bir failin icbarı bütün gördüğüm asar!
Cebri değilim... Olsam ilâhi ne suçum var?*

Cebrilik düşüncesinden olmadığı halde cebri bir yaratılış portresi çizer. Tevhid'i anlattığı şiirinde devamla feryada döner ve yaratıcıdan şekvaya başlar.

*Zalimlere kabrın o kadar verdi ki meydan:
“Yok âdil-i mutlak” diyecek ye's ile vicdan!*

²⁰ Orhan Okay, “Şair Mehmet Akif”, *Mehmet Akif Sempozyumu Bildirileri*, (30 Aralık 1996), İsar Vakfı yayınları, İstanbul, 1997, s. 19-21.

²¹ Tin, 95/4-5.

...
 Heybât, şu payansız olan cemm-i gafîri
 Teşbir ile şöbret kazanan sabne-i dünyâ
 Gelmez mi İlahî sana bir kanlı temâşa?²²

İfadelerindeki huşunet şair heyecanına verilse bile Kur'an ile bu kadar haşır neşir olmuş birinin tevhid inancının sınırlarında dolaşması dikkate şayandır.

Yine "Hakkın Sesleri" adlı üçüncü kitabında cebrîlik düşüncesine paralel ifadeler kullanır;

İlahî, "Malike'l-mülk'üm" diyorsun... Doğru amennâ.
 Hakîkê bir tasarruf var mıdır insan için? aslâ!

...
 Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünyâ.

...
 Tecelli etmedin bir kerre, Allah'ım, cemalinle!
 Şu üçyüz elli milyon rubu öldürdün celalinle!
 Oturmuş eğlenirken senin –başâ– zevalinle,
 Nedir İslâm'ı tenkâlin bu müsta'cel nekâlinle?

Bu ifadelere karşılık insan sa'yinin önemine vurgu yaparak son bölümü tamamlar.

Sus ey divâne! Durmaz kainatın seyri mû'tadi.
 Ne sandın? fitratın abkâmı biç dinler mi feryadı?

...
 Ne yaptın? "Leyse lil insâni illâ mâ-se'â"²³ vardı...²⁴

"Ya Râb bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?" mısrası ile başlayıp "Ağzım kurusun yok musun ey adl-i İlâhi!" mısrası ile biten şiiri, Araf suresinin "içimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden, bizi helâk eder misin Allâhım?..."²⁵ ayetinin ilhamı ile yazılmış, baştan başa felaketleri olduğu vatanda Allâh'ın yardımının neden gelmediği sorgulanır.²⁶

"İnsan için kendi sa'yinden başka birşey yok."²⁷ ayetini ilerleyen milletlerin peşisıra gayret ile geleceğe yürümek ifadeleri ile izah eder. İlerleyen kavimler kervanı, gelecek denilen varılacak baş menzile doğru gitmektedir. Mazi kupkuru bir çöl, atalet ise yoldaki en büyük engeldir. Öyleyse meskenette durmayıp bu ayetin ışığıyla kervanı yakalamak gelecek denilen hedefe doğru koşmak gerektiğini anlatır. Akif'in bu ifadelerindeki kavimlerin ilerlemiş Batı kavimleri olduğunda şüphe yoktur. Hitap ettiği Müslümanların da onların açtığı yoldan, geleceğe doğru yol almaları gerekmektedir. Onun bu ifadeleri İslami modernizm için ifade edilen; "İnsanlığın ilerlemesi için lineer bir tarih tasavvuru..."²⁸ ile gelecekteki kurulacak dünya cenneti hedefini çağrıştırmaktadır.

²² "Tevhid yahud Feryad," *Safabat*, Hece yayınları, Ankara 2010, s. 30-33.

²³ Necm, 53/39.

²⁴ "Hakkın Sesleri", s. 197-199.

²⁵ Araf, 7/155.

²⁶ "Hakkın Sesleri", s. 209-210.

²⁷ Necm, 53/39.

²⁸ İhsan Çolak, "İslamcılığı Tanımlamak", *İslamcılık Öldü mü?*, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2011, s. 150.

“O ölümü ve hayatı yarattı”²⁹ ayeti ile de Mevta olmuş şanlı mazinin kabristandaki halini veya o milletin bugün yaşadığı kabristan hayatına vurgu yapar. Bugünkü zillet karşısında şanlı tarih artık bir mevtadır.³⁰

SONUÇ

İsmail Kara’ya göre Mehmet Akif’in yazıları İslam modernizmi ile açıklanır. İslam modernizminin iddia ettiği gibi, “İslam ile Avrupalı değerler” arasında bir uzlaşma zemini arayan bir anlayışın öngördüğü “dini saflaştırma” (*tasfiye*) gayretleri Akif’in yazı, şiir ve tefsirlerinde de görülür. Bunun için; yüzyıllardır geleneğin oluşturduğu bid’atlardan dini temizleyip bir “kurtuluş ideolojisi” kurgulamak gerekmektedir. Bu ideolojinin temel söylemleri arasında; “uyanış”, “kalkınma”, “ilerleme” kavramları yer alır. Geçmişin ataletinden kurtulmanın yolu geleceği kutsal dinin normları ile yeniden kurgulamaktan geçer. Bu; Geçmişin bid’at ve kokuşmuşluğundan bizi uzaklaştıracaktır. Hedef, gelecekte, temellerinde İslamın yer aldığı, bir dünya cennetinin kurulmasıdır.³¹

Sonuç olarak, Akif’in dünyasında; mazi, ati, İslamın ahlaki normları, ve lineer tarih anlayışı görülür. Akif’in anlattığı iki mazi vardır. Bunlar şanlı mazi ve köhnemiş dünya. Şanlı mazi İslama, onun kanunlarına ve kainat kitabına uyularak yükselme dönemidir. Bu dönemdeki kahramanlar sıklıkla Akif’in yazı ve şiirlerinde yer alır. Köhnemiş dönem aslında yaşanan döneme yakın olan, tembelliğin, miskinliğin, hurafelerin kol gezdiği yıkım dönemi ve onun gelenekleridir. Bu durumda Akif geleneğin bir kısmını kabul edip diğerini reddeder görünüyor ancak, genel olarak geleneğin reddinde bir tarihteki altın çağ vurgusu vardır. Geçmişin köhneliğinden bahseden bütün ilerlemeci düşüncelerin tarihten bir dönemle gönül bağı kurmaları sözkonusudur.

Akif’in geleceği, dünyada ilerleyen kavimlerin varacağı mutlu sondur. Bu toplum eğer bu sona ulaşmak istiyorsa o kervana katılıp onlarla beraber yürümelidir. Bu yola girmenin ikinci şartı, kainat kitabının kanunlarıyla beraber İslamın getirdiği normlara; ahlaki ve hukuki kanunlara uymakla mümkün olur. Akif’e göre bu normlar, İslam’ın özünden devşirilen sosyal, siyasal ve ahlaki değerlerdir.

Akif’in tarih anlayışında ilerlemeci lineer tarih vurgusu ön plana çıkar. O’na göre ilerleme yoluna çıkmış kervana yetişmek ve onun mutlu gelecek hedeflerine doğru yol almak gerekir. Bunun için yola daha önce çıkanları takip etmek gerekmektedir. Ama müslümanlar için ikinci bir şart İslam ahlakı ile ahlaklanmaktır. Japonları anlattığı şiirinde onların İslam’ın her şeyine sahip, sadece tevhidleri olmayan İslam ahlaklı ilerlemeci bir millet olduğunu vurgulaması da bu tespitleri doğrular niteliktedir.

²⁹ Mülk, 67/2.

³⁰ “Mezarlık,” *Safabat*, s. 52-55.

³¹ İsmail Kara, “İslam Modernizmi ve Akif’e Dair Birkaç Not”, *Mehmet Akif Sempozyumu Bildirileri*, (30 Aralık 1996), İsar Vakfı yayınları, İstanbul, 1997, s. 43-46.

KAYNAKLAR

- ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim ve Nuran Abdülkadiroğlu, *Mehmed Akif'in Kur'an'ı Kerim'i Tefsiri, Menâze ve Hutbeleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- ÇOLAK, İhsan, "İslamcılığı Tanımlamak", *İslamcılık Öldü mü?*, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2011.
- CÜNDİOĞLU, Düccane, *Bir Kur'an Şairi: Mehmed Akif ve Kur'an Meâlî*, Birun Yayınları, İstanbul, 2000.
- DÜZDAĞ, Ertuğrul, (Haz.), *Safabat: Eski ve Yeni Harflerle Tenkidli Neşir*, İstanbul: İz Yayınları, 1991, İstanbul.
- EDİP, Eşref, *Mehmed Akif: Hayatı ve eserleri*, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1960.
- KARA, İsmail, "İslam Modernizmi ve Akif'e Dair Birkaç Not", *Mehmet Akif Sempozyumu Bildirileri, (30 Aralık 1996)*, İsar Vakfı yayınları, İstanbul, 1997.
- Mehmed Akif, "Tefsir-i Şerif" *Sebil-ür Reşad*, (24 Şubat 1327- 19 Rebiülevvel 1330), c. 8-1, aded. 183-1.
- OKAY, Orhan, "Şair Mehmet Akif", *Mehmet Akif Sempozyumu Bildirileri, (30 Aralık 1996)*, İsar Vakfı yayınları, İstanbul, 1997.
- Sebilürreşad*, 10 Mayıs 1328- 6 Cemaziye'l-ahir 1330, c.8-1, aded. 194-12.
- Sebilürreşad*, 24 Şubat 1327-19 Rebi'ül-evvel 1330, c 8-1, aded 183-1.
- Süleyman Nazif, "İki Secde", *Servet-i Fünun*, no: 68-1542,(4 Mart 1926).
- "Tevhid yahud Feryad," Safahat, Hece yayınları, Ankara, 2010.
- <http://dijitalsafahat.com> (Çevrimiçi, 19.03.2015)